

BADANIA STRATYGRAFICZNE ELEWACJI

Ratusz, Lubawka, pl. Wolności 1

AUTOR BADAŃ: mgr Agnieszka Witkowska

AUTOR DOKUMENTACJI : mgr Agnieszka Witkowska

WROCŁAW, maj 2016

SPIS ZAWARTOŚCI DOKUMENTACJI:

		strona:
SPIS ZAWARTOŚCI DOKUMENTACJI		
1.	KARTA TYTUŁOWA	1
	A. Identyfikacja obiektu	1
	B. Dane dotyczące prac badawczo-poszukiwawczych	1
	C. Dane dotyczące dokumentacji	1
2.	PODSTAWA OPRACOWANIA	2
3.	PRZEDMIOT OPRACOWANIA	2
	3.1. STAN ZACHOWANIA	3
4.	CEL I ZAKRES PODJĘTYCH PRAC	4
5.	PRZEBIEG PRAC	4
	5.1 Miejsca pobrania próbek	5
6.	OMÓWIENIE WYNIKÓW BADAŃ	6
7.	WNIOSKI I ZALECENIA KONSERWATORSKIE	9
	DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA	

1. KARTA TYTUŁOWA**A. IDENTYFIKACJA OBIEKTU**

NR REJESTRU ZABYTKÓW: 669/J z dnia 11.05.1981
RODZAJ: ratusz - budynek murowany, wolnostojący.
DATOWANIE: 1723-25, odbudowa 1781, przebudowa 1862 r.
AUTOR: Felix Anton Hammerschmiedt
LOKALIZACJA: Lubawka, pl. Wolności 1
WŁAŚCICIEL/UŻYTKOWNIK: Gmina Lubawka
TECHNIKA: Budynek murowany, tynkowany, malowany z kamiennym i sztukatorskim detałem architektonicznym – profile ciążnione; stolarka okienna i drzwiowa drewniana.
WCZEŚNIEJSZE KONSERWACJE LUB RENOWACJE: TAK
WCZEŚNIEJSZE DOKUMENTACJE: NIE

B. DANE DOTYCZĄCE PRAC BADAWCZO-POSZUKIWAWCZYCH

ZLECAJĄCY: VANELLUS BIURO PROJEKTOWO - BADAWCZE Czajkowska Agnieszka, 50-077 Wrocław,
ul. Kazimierza Wielkiego 29a
WYKONAWCY PRAC: DETAL Agnieszka Witkowska, ul. W. Pola 31/2, 51-140 Wrocław
mgr Agnieszka Witkowska, Wrocław, ul. W. Pola 31/2
CZAS TRWANIA PRAC: kwiecień-maj 2016r.

C. DANE DOTYCZĄCE DOKUMENTACJI

Dokumentacja opisowa, ilość stron A4 – 10
Dokumentacja fotograficzna, odbitki barwne 10x15 cm – 70 szt.

Autor fotografii – mgr Agnieszka Witkowska,
Autor dokumentacji – mgr Agnieszka Witkowska
Program prac konserwatorskich – mgr Agnieszka Witkowska
Data i miejsce wykonania dokumentacji – Wrocław, maj 2016 r.

2. PODSTAWA OPRACOWANIA

- Decyzja Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oddział Jelenia Góra - pozwolenie konserwatorskie nr 469/2016 z dnia 01.04.2016 r.
- Zlecenie w ramach projektu budowlanego.
- Wizje lokalne i odkrywki wykonane na detalach architektonicznych budynku.
- kwerenda historyczna opracowana przez Vanellus, Wrocław
- grafiki i fotografie archiwalne (internet).

dokumentacje znajdujące się w zbiorach archiwum DWKZ Jelenia Góra:

- Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa Ośrodka Dokumentacji Zabytków w Warszawie, W. Ulaniecki, 1997.
- *J. Bachmiński, J. Rachwański*, Wytyczne konserwatorsko- porządkowe dla m. Lubawki, 1957
- *A. Pogorzelska*, Inwentaryzacja budowlana Ratusz w Lubawce, Kamienna Góra, 1974
- *M. Żydowicz*, Studium historyczno-urbanistyczne miasta Lubawki, PKZ Wrocław, 1984
- Orzeczenie techniczne z wytycznymi na remont wieży ratusza w Lubawce, kosztorys na remont ratusza wraz z wieżą, Jelenia Góra, 1991.
- *J. Hnatyk, K. Kacalak, A. Szykman-Procka*, Projekt budowlany remontu i kolorystyki elewacji ratusza w Lubawce Pl. Wolności 1. 1998

3. PRZEDMIOT OPRACOWANIA

Przedmiotem opracowania są badania stratygraficzne wykonane dla elewacji budynku ratusza zlokalizowanego w Lubawce, woj. dolnośląskie.

Budynek wolnostojący, murowany, tynkowany, trzypiętrowy z wieżą ustawioną nad częścią zachodnią.

Budynek wzniesiony w latach 1723-25, przebudowany w 1734. Po zniszczeniach powstałych podczas podczas pożaru, został odbudowany w 1781 roku według projektu Felixa Antona Hammerschmiedta. Kolejną przebudowę odnotowano w roku 1862, kiedy to przebudowano zniszczoną w trakcie kolejnego pożaru wieżę, zmieniono dach, a całość gruntownie odremontowano.

Znaczny remont elewacji miał miejsce w 1. poł. XX wieku. Ostatecznie wówczas uproszczono dekorację sztukatorską w strefie okien I piętra, wyrównano boniowanie lizen narożnych elewacji, usunięto proste ramy w strefie parteru, lizeny wyróżniające ryzalitty elewacji bocznych. Elementy te widoczne są na rysunkach projektowych (propozycje odbudowy wieży) pochodzące z lat 1848, 1861 oraz grafice z roku 1820 znajdujących się w archiwum państwowym w Jeleniej Górze, a reprodukowane w studium historyczno-architektonicznym Lubawki.

Budynek na rzucie prostokąta wydłużonego w kierunku północ – południe, z wejściem głównym w elewacji frontowej zachodniej. Elewacje II kondygnacyjne, po stronie zachodniej i południowej dziewięcioosiowe z wyróżnionym płytkim trójosiowym ryzalitem ujętym przez pilastry wielkiego porządku. Na elewacji frontowej umieszczono pilastry zdwojone o głowicach kompozytowych, na elewacji wschodniej pojedyncze o głowicach w profilowanych.

Wyniesione o kolejną kondygnację ryzalitty wieńczą trójkątne szczyty. Ze szczytu elewacji frontowej wyrasta nadbudowana smukła wieża.

Elewacje boczne północna i południowa trójosiowe w parterze, na piętrze sześćoosiowe.

Wszystkie elewacje ujęte zostały przy zaokrąglonych narożach w lizeny.

Okna ratusza prostokątne za wyjątkiem parteru elewacji południowej szerszych, zamkniętych podobnie jak brama wejścia głównego półkoliście.

Wszystkie ujęto w uszakowate opaski okienne. Nad oknami I piętra ryzalitu fasady osadzono wydane naczółki. Na kluczu obramienia wejścia głównego odkuto herb miasta.

Kondygnacje rozdzielone płytko profilowanym gzymsem, całość wieńczy masywny, profilowany gzymś koronujący

Przy narożniku południowo – zachodnim dostawiony kamienny pomnik z figurą Św. Jana Nepomucena z datą 1727

ZESTAWIENIE MATERIAŁÓW: (na podstawie wykonanych odkrywek)

*Mur ceglany, murowany na zaprawie wapiennej.

*Piaskowiec

- obramienia otworów okiennych i drzwiowych – większość – wielokrotnie malowane
- naczółki nad oknami 1. piętra elewacji frontowej
- portal bramy wejścia głównego elewacji zachodniej,
- kartusz herbowy nad wejściem głównym,
- gzyms międzykondygnacyjny między parterem i 1. piętrem,
- głowice i bazy pilastrów wielkiego porządku elewacji,
- okładzina strefy cokołowej
- odbojnik w narożniku północno zachodnim
- postument z figurą Jana Nepomucena

*Tynk wapienny, cementowo-wapienny

*Farby elewacyjne: wapienne, emulsyjne, mineralna (barwiony narzut tynkarski)

*Stal – kraty okien parteru wszystkich elewacji oraz historycznie najstarsze (barok ?) na parterze i piętrze elewacji wschodniej. Wskazówki zegara na wieży.

*Stop metalu białego (blacha cynkowa ?) - tarcza zegara wieży

*Drewno – biforia w ostatniej kondygnacji wieży, elementy konstrukcji szkieletowej wieży, stolarka okienna, drzwiowa.

3.1. STAN ZACHOWANIA

Budynek wolnostojący na placu z pojedynczymi nasadzeniami na wydzielonym klombie w pewnej odległości od elewacji zachodniej.

Elewacje o niejednorodnej budowie, po licznych remontach.

Stan zachowania murów trudny do określenia z powodu grubej warstwy, stosunkowo zwartych nawarstwień tynkarskich. W strefie przyziemia (głównie elewacja wschodnia) widoczne są skutki działania wilgoci i prawdopodobnie soli rozpuszczalnych w wodzie. Na wszystkich powierzchniach widoczne są różnej wielkości rysy i spękania.

Tynki i profile sztukatorskie spękane, sztywne generalnie o bardzo dobrej przyczepności do podłoża. Występują miejsca spęcherzeń i miejscowych rozwarstwień, przede wszystkim na elewacjach wieży oraz w strefie cokołowej.

Na elementach sztukatorskich występują stosunkowo grube nawarstwienia powodujące deformację rysunku, a w szczególności delikatnie rysowanych gierowań na najniższym profilu gzymsu koronującego rozmieszczone nad oknami (sprawdzone dla elewacji zachodniej i południowej) - pozostałości płytkiej dekoracji sztukatorskiej nad oknami piętra.

Elewacje są uproszczone w stosunku do najstarszych widoków (miedzioryt F.A.Tittel'a z 1820), późniejszych rysunków i fotografii.

Tynki w większości pochodzą z remontu przed 1930 r i późniejszych.

Kamienne detale architektoniczne możemy ze względu na stan zachowania podzielić na dwie grupy – elementy malowane z tynkami elewacji oraz elementy eksponowane jako kamień naturalny.

Detale kamienne malowane – obramienia okienne, drzwiowe – zachowane generalnie w bardzo złym stanie. Przyczyną jest przede wszystkim uszczelnienie powierzchni nawarstwieniami farb i tynków oraz wprowadzenie dodatkowego zasolenia zawartego w zanieczyszczeniach spoiwa cementowego tynków, którymi w przeszłości uzupełniano spoiny i ubytki elementów kamiennych.

Gruba warstwa nawarstwień wtórnych deformuje kształt elementów, uniemożliwia ocenę faktycznego stanu oraz zetraca różnice w fakturowaniu widoczną np. przy porównaniu

obramień okien parteru i piętra oraz na naturalnych odkrywkach na ościeżach obecnych okien parteru elewacji południowej.

Przy dokładnym oglądzie widoczne są nierówności na krawędziach obramień oraz profili, a w miejscach wykonanych odkrywek ujawniają się dodatkowo liczne uzupełnienia. Głęboka destrukcja materiału kamiennego widoczna jest w miejscach rozwarstwień i osypywania się niezwiązanych minerałów skałotwórczych.

Kamienne detale pozbawione nawarstwień malarskich i tynkarskich zachowane są w lepszym stanie. Prawdopodobny wpływ na stan zachowania ma niewątpliwie jakość zastosowanego piaskowca oraz swobodna dyfuzja par i gazów, zwłaszcza oddawanie nadmiaru wody.

Elementy wymagają interwencji konserwatorskiej. Wtórne uzupełnienia uległy częściowej destrukcji. Powierzchnie są zabrudzone, przebarwione, pokryte nawarstwieniami.

Kartusz herbowy polichromowany, łącznie z kluczem obramienia bramy. Powyżej tarczy uzupełniono formę klina w sztucznym kamieniu do wysokości piaskowca na poziomie kamiennego gzymsu międzykondygnacyjnego.

Tarcza zegarowa (zachodnia) – wypukła, wykonana z blachy metalu szarego (stop cynku ?) ze stalowymi wskazówkami. Zdeformowane, malowane wtórnie pole z nieudolnie naszkicowanymi znacznikami godzinowymi. Wypełnienie między zniszczoną ramą (tynk profilowany) uszkodzone.

4. CEL I ZAKRES PODJĘTYCH PRAC

Celem planowanych prac było:

- ustalenie pierwotnej kolorystyki elewacji z uwzględnieniem przemian, jakim podlegały w trakcie późniejszych remontów.
- identyfikacja materiałów i ocena ich stanu zachowania.

Przyjęto, że badania na obiekcie zostaną wykonane na dostępnych dla dojazdu podnośnika kosowego elewacjach budynku.

W ramach prac przewidziano:

- Wykonanie odkrywek sondażowych w obrębie tynków elewacji w celu ustalenia występowania warstw historycznych i wyboru miejsc pobrania próbek.
- Pobranie próbek tynków i powłok malarskich. Zostaną pobrane ze wszystkich niezbędnych, reprezentatywnych miejsc dla detali architektonicznych i powierzchni ścian.
- Wykonanie odkrywek schodkowych i pobranie próbek z powierzchni najstarszych egzemplarzy stolarki okiennej i drzwiowej.
- Analizę mikro- i makroskopową pobranych próbek.
- Sporządzenie dokumentacji z przeprowadzonych badań.

Badania wykonano na wytypowanych fragmentach elewacji frontowej (zachodniej), południowej oraz wschodniej.

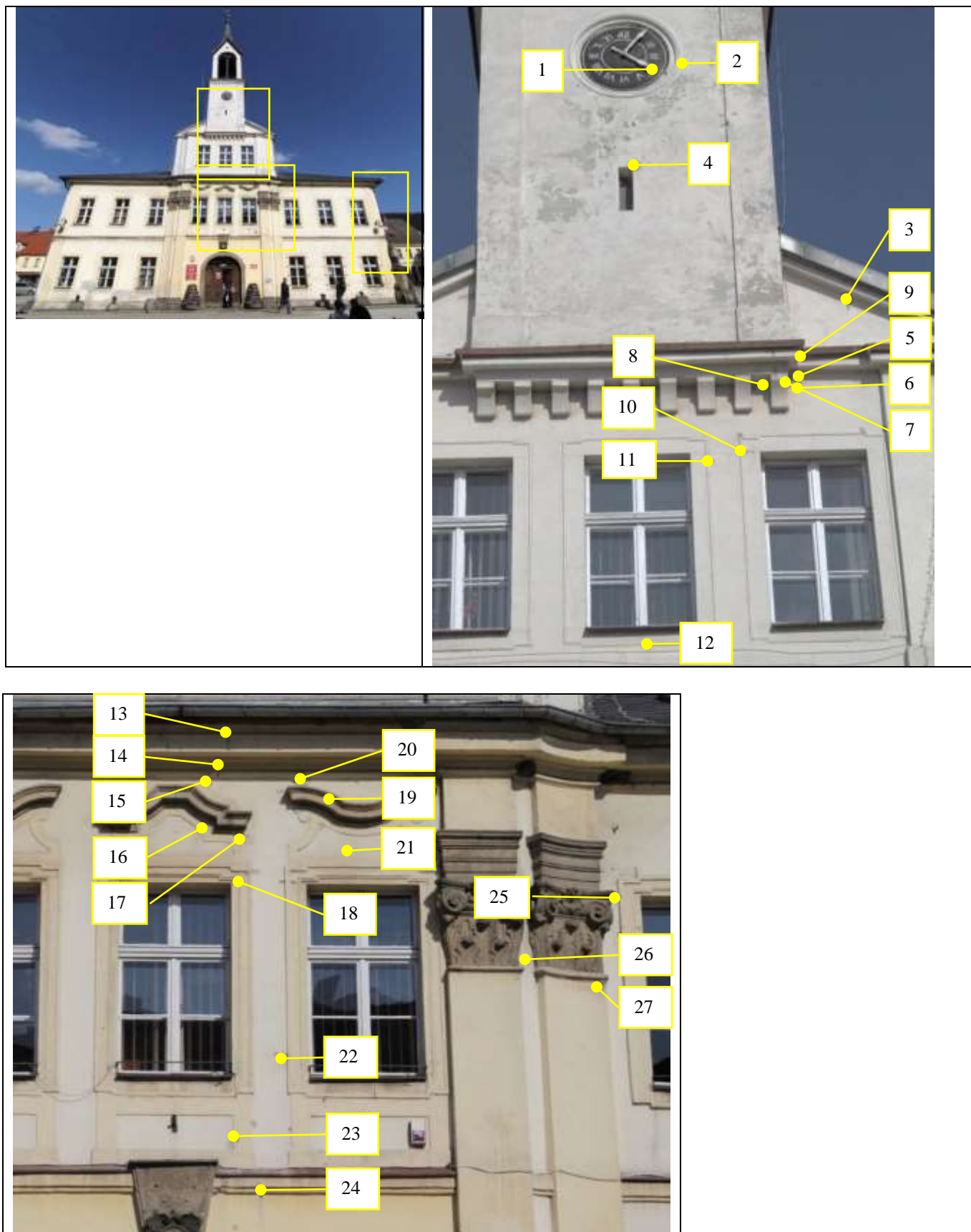
5. PRZEBIEG PRAC

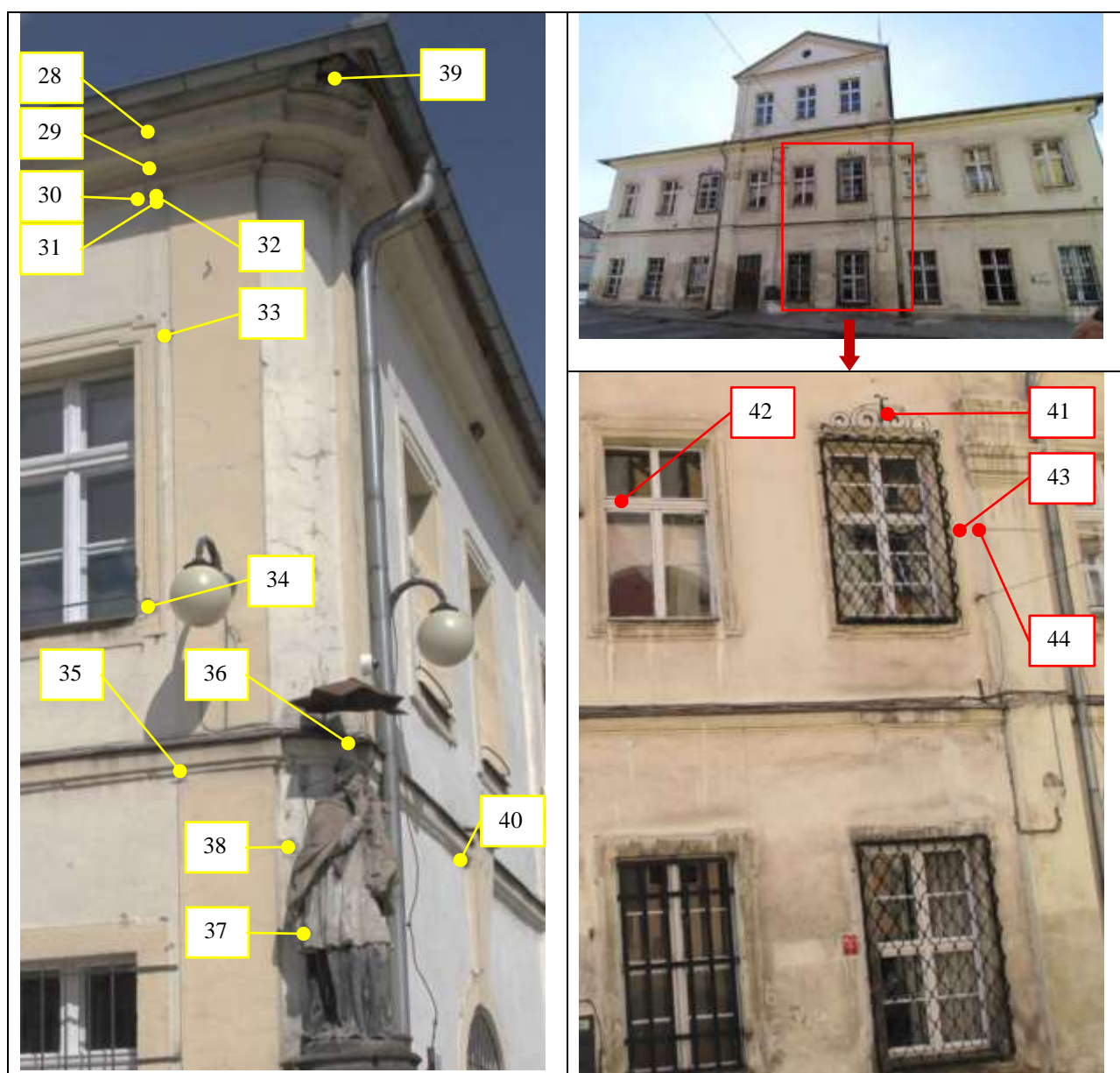
Wykonano sondażowe odkrywki punktowe na badanych powierzchniach w celu ustalenia obecności historycznych tynków i materiałów powłokowych.

Pobrano 44 reprezentatywne próbki, które w pracowni rozwarstwiano i oglądano w powiększeniu mikroskopu stereoskopowego w powiększeniu do 90 krotnym.

Wyróżnione podczas badań powłoki barwne porównywano do wzornika farb firmy CAPAROL 3D+system.

5.1. Miejsca pobrania próbek

6. OMÓWIENIE WYNIKÓW BADAŃ

[Przy omawianiu odcieni barwnych porównane zostały do odcieni we wzorniku farb CAPAROL 3Dplus]

W toku badań ustalono, że obiekt w 1. połowie XX wieku był poddany gruntownym pracom remontowym. W badanych obszarach ustalono, że wymieniono większość tynków na ścianach, lizenach i pilastrach elewacji frontowej i południowej, w ryzalicie elewacji wschodniej praktycznie wszystkie tynki (łącznie z elementami sztukatorskimi) pochodzą co najwyżej z IV fazy chronologicznej. Z obiektu barokowego zachowały się w większości kamienne obramienia okien oraz pojedyncze egzemplarze krat okiennych.

I faza chronologiczna (elewacja frontowa i boczna)

Najstarsza wyodrębniona faza chronologiczna tynków i powłok malarskich elewacji może pochodzić z okresu przed odbudową wieży w 2. poł. XIX wieku (1863 ?) na co wskazuje układ i jakość wyodrębnionych warstw technologicznych. W oglądzie makroskopowym próbek tynków uznanych w trakcie wykonywania odkrywek za najstarsze i zbliżone okresem powstania widoczne są różnice w wybarwieniu lepiszcza oraz składu szkieletu ziarnowego.

Tynki wapienne zwarte, twarde, barwy beżowej z łamanym kruszywem skał wulkanicznych, metamorficznych i granitoidów zachowały się przede wszystkim na elementach sztukatorskich i sąsiadujących z nimi fragmentach tynków.

Próbki tynków przekazano do badań petrograficznych. W składzie jednej z próbek (nr 8) wyodrębniono cząstki hydrauliczne mogące pochodzić z pierwszych produkowanych cementów lub trasy. Próbką ta pochodzi z fryzu konsolkowego pod wieżą elewacji frontowej, który wykonano podczas odbudowy wieży w 1863 roku. Próbką tynku pobrana z obramienia okna wieży (nr 4) spoiwa hydraulicznego natomiast nie zawiera.

Powłoki malarskie tej fazy chronologicznej zachowały się szczątkowo. Kolorystyka powłok wydaje się należeć natomiast w swym charakterze do wieku XVIII

Ze względu na bardzo zły stan zachowania warstw malarskich nie ustalono dla tej fazy pełnego obrazu dyspozycji barwnej elewacji. Wydaje się, że obiekt był malowany w jasnych, stosunkowo kontrastowych kolorach farbami na bazie spoiwa wapiennego na pobiale. Wyróżniono następujące odcienie na pojedynczych próbkach:

Biały – występujący przede wszystkim jako warstwa podkładowa, ale prawdopodobnie była wykorzystana również samodzielnie

Różowy – tło ściany [magma 145, magma 140 /cameo 140. Magma 135], płyciny podokienne być może z ciemniejszym podkreśleniem w postaci pasa szerokości ok. 3 cm wokół obramień okiennych. Próbki 6, 10, 17, 21, 23,

Ugier piaskowy jasny – obramienia okien, dekoracja sztukatorska [ok. palazzo 150]

Ugier jasny – zagłębienie ujawnionego boniowania w narożu elewacji [marill 110], próbka nr 38.

Szary jasny – obecnie biała część profilu gzymsu koronującego [lago 25], próbka nr 31, 32

II faza chronologiczna – spokojny, jednolity obraz elewacji malowanej w całości odcieniem ugru [amber 105 - amber 75]

Tę fazę uznałabym za należącą do stylistyki XIX wieku i być może to właśnie taką kolorystykę nadano podczas remontu około roku 1863

III faza chronologiczna.

Prawdopodobnie elewacje malowano jeszcze raz (być może tylko wybiórczo) również w odcieniu ugru lub ugru piaskowego – nie udało się wyodrębnić ciągłej warstwy barwnej.

IV faza chronologiczna – ok. lat 25-30 XX wieku. Znaczna wymiana tynków oraz scalenie (pokrycie) elementów tynkiem drobnoziarnistym w odcieniu piaskowym i barwienie jednolite powierzchni przez narzucenie kilkumilimetrowej warstwy barwnej o spoiwie wapienno-cementowym w odcieniu nasyczonego szarego błękitu z udziałem wypełniaczy, w tym jasnej miki. Warstwa ta występuje na wszystkich elementach elewacji (badania petrograficzne próbki 35, p.9 Uwagi, warstwa druga). Odcień powłoki barwnej można porównać do odcieni wzornika Caparol: [lago 15/pacific 45, lazur 80/85]

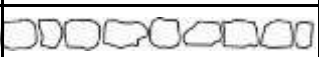
W trakcie prac remontowych elewacje uproszczono usuwając część sztukatorskich detali architektonicznych.

V faza chronologiczna – około połowy XX wieku. Całość malowana w kolorze szaro-oliwkowym [palazzo 105, ginster 40/45]

Kolejne fazy chronologiczne to remonty po połowie XX wieku z zastosowaniem współczesnych farb emulsyjnych o kolorystyce kremowo-różowej, żółtocieniasyconej oraz rozbielonych.

Zbiornce zestawienie warstw próbek elewacji ratusza.

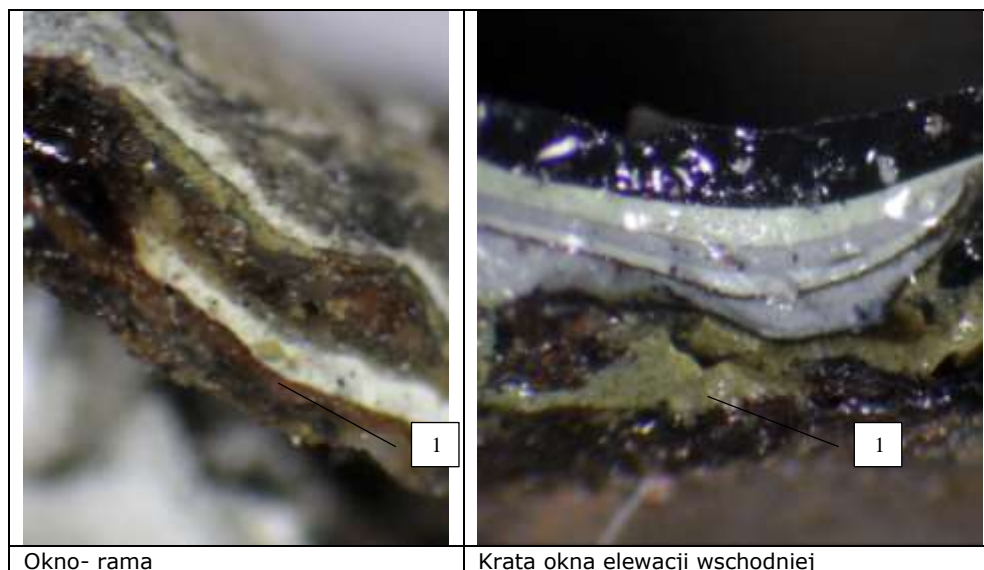
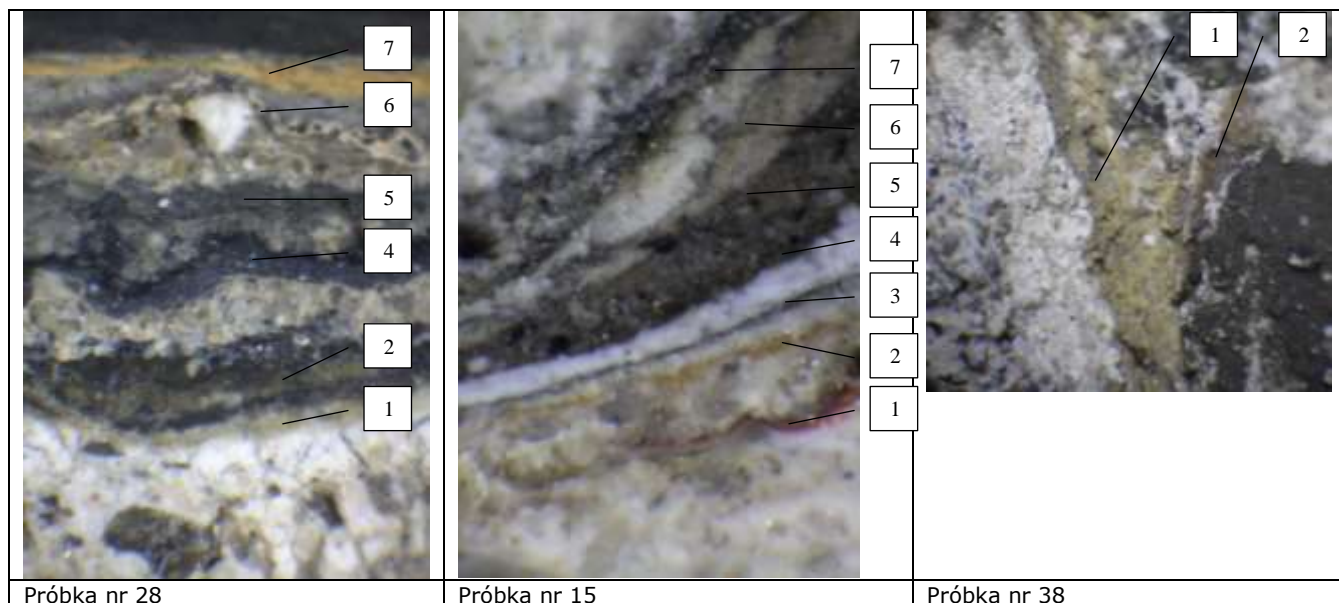
Odcienie wg palety farb CAPAROL 3Dplus, Odcienie barwne należy traktować jako orientacyjny.

Nr warstwy	Oznaczenie graficzne warstwy	Charakterystyka warstwy	Faza chronologiczna
16		Biały / ugier żółty	VII
15		Tynk cementowo- wapienny, cementowo- wapienne późniejszych napraw	
13 14		Kremowo-różowy / kremowy rozbielony	VI
12		Tynk cementowo-wapienny	
11		Szarooliwkowy palazzo 105, ginster 40/45]	V
10		Tynk cementowo - wapienny	
9		Szaroniebieski narzut barwiony[lago 15/pacific 45. Lazur 80/85]	IV
8		Tynk cementowo-wapienny kremowo-ugrowy	
7		Ugier, ugier piaskowy	III
6		Ugier [amber 105 – amber 75]	II
5		Pobiała grunt.	
4		Szary jasny [lago 25] część gzymsu koronującego	I
		Ugier piaskowy jasny [palazzo150] obramienia okien, dekoracja sztukatorska	
		Ugier jasny [marill 110] bonie	
		Różowy [magma 145, 135, magma 140/comeo 140 tło ściany	
3		Biały – pobiała wapienna	
2		Tynk wapienny (wapienno-cementowy) beżowy	0
1		Piaskowiec	
		Mur ceglany	

Okna drewniane poprzecierane, ustalono, że najstarszą kolorystyką stolarki drewnianej na powierzchniach zewnętrznych to brąz.

Drzwi wejściowe – po generalnym remoncie, nie ustalono kolorystyki historycznej

Stalowe kraty barokowe skorodowane. Najstarsza warstwa farby olejnej na powierzchni metalu ma kolor ciemny szary i szarooliwkowy.

7. WNIOSKI

Wyodrębniono fragmenty układu kolorystycznego I fazy chronologicznej, jednak z powodu złego stanu zachowania powłok malarskich oraz dużych ubytków tynku tej fazy remontowej nie uzyskano pełnej dyspozycji barwnej wszystkich elementów wystroju architektonicznego elewacji.

Duża różnorodność kolorów powłok malarskich może wskazywać również na odczytaniu najstarszych powłok, które w części mogą pochodzić z innych, nieujawnionych faz chronologicznych, co z powodu małej ilości materiału porównawczego trudno zweryfikować.

Zaleca się kontynuowanie badań na etapie prac remontowych, co pozwoli na pełniejszy dostęp do wszystkich powierzchni z poziomego rusztowania, po usunięciu nawarstwień wtórnych.

Wskazówką do projektowania zróżnicowania kolorystycznego elewacji ratusza około 1848, pod warunkiem odtworzenia najstarszej z reprodukowanych dekoracji architektonicznej obiektu może być rysunek znajdujący się w Archiwum Wojewódzkim w Jeleniej Górze, a reprodukowany w studium miasta Lubawka (il. 134). Należy jednak zaznaczyć, że na projekcie przewidziano pozostawienie barokowego dachu oraz neobarokową nadbudowę wieży.

Wydaje się, że w właściwym będzie malowanie elewacji obiektu w kolorze ugowym (II faza chronologiczna, ok. 2 poł. XIX w.). W trakcie badań nie wyróżniono zróżnicowania kolorystycznego detalu, nie wyklucza się, że mogło występować nieznaczne zróżnicowanie tonalne tła ściany i detalu sztukatorskiego. W tej fazie chronologicznej elewacje posiadały nadal bardziej rozbudowany detal architektoniczny.

Najstarsza ujawniona kolorystyka okna to ciepły brąz kryjącej farby olejnej. Kolorystyka charakterystyczna dla architektury 2 poł. XIX wieku.

Kamienne obramienia okien były pierwotnie malowane razem z elewacją. Dotyczy to także gzymsu międzykondygnacyjnego oraz polichromii na tarczy herbowej. Malowane były również naczółki okien I piętra ryzalitu fasady, obecnie eksponowane jako kamień naturalny.

W trakcie prac remontowych kamieniarkę oczyścić z nawarstwień, bezwzględnie wzmocnić osłabioną strukturę, uzupełnić ubytki i po założeniu warstwy ochronnej przed wnikaniem spoiwa farb (mleczko wapienne lub inne rozwiązania systemowe pod współczesne farby elewacyjne) malować w uzgodnionej kolorystyce. W trakcie usuwania nawarstwień nie naruszyć oryginalnej faktury powierzchni, zróżnicowanej dla poszczególnych elementów.

Prace remontowe przy pomniku św. Jana Nepomucena wykonywać po jego zastąpieniu (sztywna, przewiewna zabudowa) przed uszkodzeniami mechanicznymi, zachlapaniem płynnymi materiałami budowlanymi i tynkami. Ustalić sposób połączenia pomnika z murem, ewentualne kotwy poddać konserwacji, zabezpieczyć antykorozyjnie. Miejsce styku piaskowca z murem oraz tynkami izolować przed migracją wody między obiektami.

Usunąć tynki uszkodzone, zasolone oraz nawarstwienia tynków wtórnych, zwłaszcza z powierzchni profili sztukatorskich oraz skorygować formę odcinków wcześniej rekonstruowanych.

Kraty barokowe okien elewacji wschodniej poddać konserwacji i w miarę możliwości wykonać rekonstrukcję brakujących detali ozdobnych zwieńczenia.

Prace remontowe elewacji prowadzić pod ścisłym nadzorem konserwatorskim.

DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA